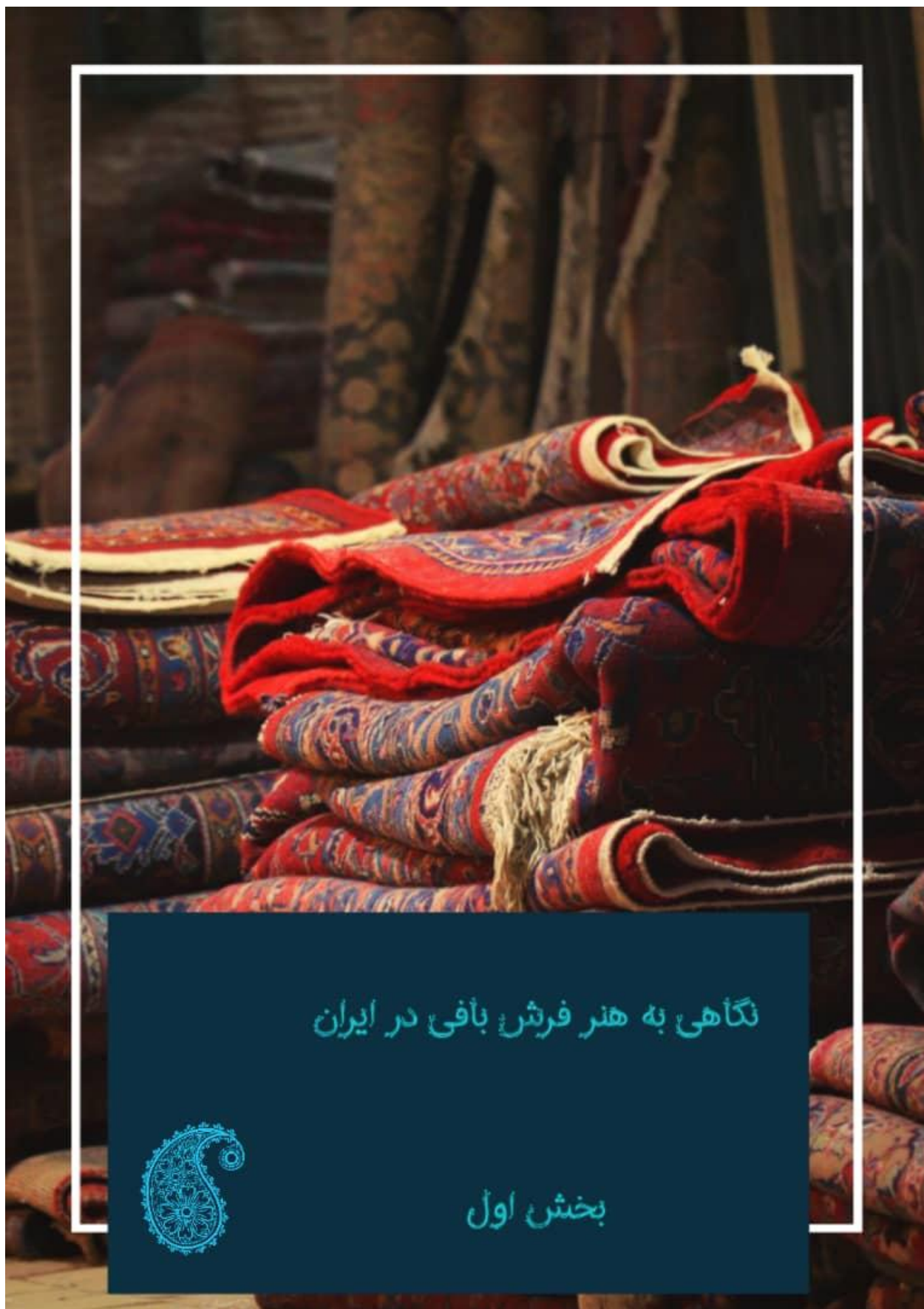

پژوهش فرش

گردآوری سعیده میرزایی - تدوین مریم صنعتی

نگاهی به هنر فرش بافی در ایران

بخش اول

● تعریف فرش و قالی

~ بشر از زمانی که خود را شناخت و ضرورت وجود ملزومات زندگی روزمره را احساس نمود، به فکر داشتن منسوجاتی بود تا او را در برابر سرما و سختی زمین محافظت نماید. پشم و موی حیواناتی نظیر گوسفند و بز، اولین یافته‌های بشر برای برآوردن این نیاز بود و به این ترتیب پوست این حیوانات اولین زیرانداز یا به عبارت دیگر فرش منسوج بود. به دنبال تحول و پیشرفت در زندگی، بشر آموخت که می‌تواند با در هم نمودن و فشردن الیاف پشم، زیراندازی ضخیم‌تر و گرم‌تر به نام نمد تهیه نماید. با فراگیری فنون ریسندگی و تابندگی، نخ‌های پشمی را تولید نمود و برای اولین بار با ادغام رشته نخ‌های افقی و عمودی پشمی، گلیم را ابداع کرد و این سرآغازی بود برای ابداع فرش گره‌دار یا پرزدار که از لحاظ فنی پیشرفته‌تر بود.

~ تاکنون تاریخ دقیق این ابداعات برای ما مشخص نشده است اما در میان فرش‌های گره‌دار، قدیمی‌ترین یافته متعلق به حدود پنج قرن قبل از میلاد مسیح می‌باشد. این فرش که به دلیل محل یافتن آن در اعماق یخ‌های دره‌های پازیریک با نام فرش پازیریک شهرت جهانی یافته، توسط سرگئی رودنکو، باستان‌شناس معروف روس کشف گردید.

از آن جایی که بافتن قالی مستلزم وجود کارگران بردبار می‌باشد همواره قالی‌بافی نوعی صنعت تجملی نیز محسوب شده است و در ادوار قدیمی، این صنعت همه جا توسط مورّخین یونانی معرف تجمل مشرق زمین قلمداد گردیده است و استعمال کلمه Tapetes یونانی به معنی «تجمل» و در فرانسه Tapis مخصوص «قالی» شده است.

حداقل از روزگار عباسیان سرتاسر اتاقهای خانه‌های ایرانی، حتی محقرترین آنها با قالی مفروش می‌شده است. مساجد نیز همواره مفروش بوده است و شاهان متدین قالی‌های گرانبه را به نشانه دینداری وقف مکانهای مذهبی می‌کرده‌اند؛ هم‌چنان که بناهای عمومی دیگر را با فرش‌های دستباف می‌آراسته‌اند. قالی از چنان منزلتی برخوردار بود که در مساجد و کاخ‌های سلطنتی به امین اموال و متصدی مخصوص سپرده می‌شد تا عهده‌دار نگاهداری و مرمت آن باشد؛ هم‌چنین آویختن فرش از دیوار نیز متداول بوده است و در مراسم عمومی جشن و سرور، قالی همان نقشی را داشته که پرچم در جشن‌های امروزی مغرب زمین دارد و این رسمی است که در عصر رنسانس به اروپا راه یافته است. برای مثال، ویتوره کارپاچیو، نقاش ونیزی، در یکی از آثار خود که تصویری از جشن‌های ونیزی است، قالیچه‌ای شرقی را آویخته از ایوان نشان می‌دهد. در دنیای اسلام، فرش از زمان‌های دور از لوازم عمده نمازگزاری بوده است. اگرچه هر دست‌بافته‌ای ممکن است برای نماز به کار آید، با این همه نمازگزاران را با فرش سجاده‌ای الفتی بوده است

● پیشینه فرش در ایران هخامنشیان

~ همانطور که پیشتر اشاره شد، فرش پازیریک قدیمی‌ترین فرش جهان به شمار می‌رود. رودنکو، در سال‌های 1327 و 1328 ش، ضمن دومین مرحله از کاوش‌های خود که در دره ی پازیریک انجام می‌داد درون آرامگاه یخ زده یکی از شاهان سکایی آثاری از صنایع ایران دوره هخامنشی کشف نمود که مهم‌ترین آن‌ها یک قطعه فرش تقریباً کامل و قطعاتی از فرش‌ها و پارچه‌های دیگر ایران عهد هخامنشی است. تمامی نقش و نگاره‌های موجود بر روی این فرش شباهت فراوانی با نگاره‌ها و حجاری‌های کاخ تخت جمشید در ایران دارد. طی مقاله‌ای درباره آثار مکشوفه در پازیریک، فرش مکشوفه فوق را تحت عنوان قدیمی‌ترین فرش در دنیا که مدت 2400 سال در یخ‌های دائمی سیبری مرکزی محفوظ مانده است، معرفی نمود و درباره آن چنین توضیح داده شد.

~ مهمترین اشیاء مکشوف در پازیریک قطعه فرش است با نقش های مختلف که کرک آن را از پشت گره زده و از سمت رو چیده و صاف نموده بودند. این فرش ضمن زین و برگ هائی که همراه جسد اسب ها در دل خاک مجاور آرامگاه نهاده بودند بدست آمده برای زین یکی از اسب ها بکار می رفته است. ابعاد فرش مزبور 83/1 متر در دو متر ، در 2 میلیمتر میباشد و در هر دسیمتر مربع آن 3600 گره زده اند. کار آن ظریف و زیباست و نقشه روی فرش عبارتست از حاشیه ای مشتمل بر تصویر حیوانات افسانه بالدار، پس از آن ردیف سواران ایرانی که سواران مزبور کلاه مخصوص ایرانیان را بر سر نهاده اند. پس از آن ردیف گوزن های خط و خالدار و بعد از آن حاشیه ی مجددی مشتمل بر تصاویر حیوانات افسانه بالدار و در وسط فرش نوعی نقوش چهار برگی که از گل و بوته های آشوری اقتباس شده است. " رودنکو در کتاب خود فرش مکشوف در پازیریک را بافته شده در سرزمین پارت یعنی خراسان قدیم میداند که ضمن مبادلات تجارتي و داد و ستدهای معمولی بین مردم شمال ایران به پادشاه سکاها تعلق یافته و در پازیریک همراه جسد اسب پادشاه دفن شده است

● ساسانیان

~ بنا به توصیفات چهار فرش، هر یک نشانگر یک فصل از سال، همزمان کف کاخ خسرو پرویز را می پوشانید. معروف ترین فرش های دربار خسرو پرویز فرش بهارستان و فرش بزرگ بوده است. فرش بهارستان براساس متون تاریخی، بزرگترین و زیباترین فرش از فرش های کاخ تیسفون بود که تالار بارعام کاخ خسرو را می پوشانده است. ابعاد این فرش را شصت رش (واحد طول، فاصله نوک انگشت میانی تا آرنج) پهنا و شصت رش درازا ذکر کرده اند. از فرش بهارستان به عنوان فرش زمستانی نیز یاد کرده اند. این فرش همچون باغ های ایرانی بود و شاید چون در زمستان شاه را با تصور بهار دلخوش می کرد به آن فرش زمستانی می گفتند. در توصیف این فرش گفته شده، فرش رنگارنگ و ابریشمین و مرصع به انواع سنگ های قیمتی، طلا و نقره بود. فرش از نهرها و جوی های آب برخوردار بود که سطح این نهرها و جوی ها با جواهرات شفاف و بی رنگ سنگ دوزی شده بود.

فرش ۲. فرش با نقش باغی تقریباً شبیه بهارستان. Rag 2. A Garden Eweyn Rag similar to the Beharistan.

~ باغچه‌ها با سنگ‌های زمرد سبز رنگ و برای میوه‌های درختان از یاقوت و مروارید و فیروزه به کار رفته بود. بنابر گفته مورخین، قالی بهارستان در هنگام فتح تیسفون بدست مسلمین قطعه قطعه شده و بین فاتحین تقسیم گشته است. یکی دیگر از قالی‌های دربار خسرو پرویز " فرش بزرگ " بوده است که برخی به اشتباه آن را با فرش بهارستان یکی دانسته‌اند. در بخش پادشاهی خسرو پرویز در شاهنامه فردوسی، جزئیات فرش بزرگ بیان شده است .

● سلجوقی و ایلخانی

~ در اعصار سلجوقی و ایلخانی صنعت فرش کماکان رواج کامل داشته است چنان که غازان خان مسجدي ساخته است که به قالی های اعلي مفروش می شده است. همچنین وي برای شنب معروف خود تعدادي قالی سفارش داد که در فارس بافند. ابن بطوطه در این عصر از قالی های سبزفام حدود ایزه و مال امیر سخن گفته است. فارس که از قرن 10 میلادی در بافت قالی رشد چشمگیری داشت، در این دوره همچنان مهم ترین مرکز تولید فرش باقی ماند.

● تیموریان

~ از جمله شواهد و دلائل پیشرفته صنعت فرش در دوره تیموریان وجود صحنه‌های قالی و طرز بافت قالی است که در مینیاتورهای این زمان دیده می‌شود. قطعه فرشی از زمان تیموریان یافت شده است که اکنون در موزه بناکی (Benaki) آتن نگهداری می‌شود. همچنین مدارکی در دست است که در زمان شاهرخ، فرزند تیمور لنگ، قالی‌های فاخر و گرانبهایی بافته می‌شده است. نقوش و طرح‌های قالی در زمان تیموریان و بعداً در دوران صفویه عموماً توسط هنرمندان بنام این عصر از قبیل کمال الدین بهزاد، سلطان محمد، میر سید علی و محمدی انجام گرفته است.

نگاهی به هنر فرش بافی در ایران

بخش دوم

● صفویان

~ درک چگونگی پیدایش قالی‌های صفویه بدون شناخت هنرهای کتاب‌سازی در دوره‌های قبل از صفویه امکان پذیر نیست زیرا طراحی پیچیده فرش‌های صفوی ریشه در هنر کتاب‌سازی گذشتگان دارد. می‌توان گفت تا پیش از صفویان، قالی بافی حرفه رایج در میان عامه مردم بود و کتاب‌سازی هنری بود ویژه درباریان. از اوایل قرن 16 میلادی این حرفه و هنر در هم آمیختند و به دستور شاهان صفوی نگارگران درجه اول به طراحی فرش پرداختند. به این ترتیب قالی بافی با جهشی شگرف به نقطه اوج رسید. طرح‌های لچک‌ترنج، چند ترنج، خورشیدی، درختی، شکارگاه و خشتی در فرش‌های صفوی بسیار رواج داشته‌اند. دربار شاه طهماسب همواره شاهد حضور هنرمندان بود. گفته شده که شاه طهماسب خود طراحی فرش نیز می‌نمود.

~ فرش‌های این دوره به لحاظ ارزش هنری نسبت به تمامی فرش‌های زمان صفویه در راس قرار دارند. در این دوره رعایت ظرافت در کوچکترین اجزای فرش مرسوم بود و علاوه بر تبریز، مراکز قالی بافی دیگری در کاشان و همدان و شوشتر و هرات تاسیس شد اما توسعه فرش بافی در آذربایجان به ویژه در تبریز بسیار وسیع بود. در این سالها فرش‌های نفیس ابریشمی و زربفت نیز تولید شد. بسیاری از نقاشان معروف ایران در کتابخانه سلطنتی شاه طهماسب کار می‌کردند. از هنرمندان نقاش معروف آن زمان می‌توان به کمال الدین بهزاد، خواجه عبدالعزیز اصفهانی، آقا میرک، سلطان محمد، استاد محمدی و شاه محمد، میر نقاش، مظفرعلی، میرزا علی و میر سید علی اشاره کرد. در زمان ریاست سلطان محمد در کتابخانه سلطنتی، علاوه بر کتاب‌سازی، طراحی نقشه قالی و منسوجات ابریشمی نیز جزء وظایف کتابخانه قرار گرفت. نصیر الدین محمد همایون پادشاه هند که به دربار شاه طهماسب صفوی پناهنده شده بود، در مراجعت به هندوستان تنی چند از استادان قالی و مینیاتور ایران را برای رواج هنر و صنعت ایرانی به هندوستان برد.

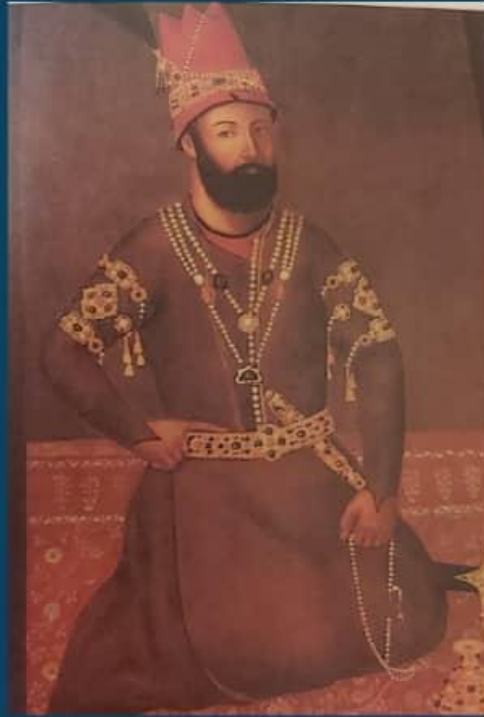

~ این صنعتگران که از شهرهای اردبیل و جوشقان و کاشان و خراسان به هندوستان رفتند مکتبی در قالی بافی به وجود آوردند که بنام قالی بافی ایران و هند خوانده می شود. از جمله آثار این زمان تعداد یازده قطعه قالی نفیس است که هم اکنون جزء مجموعه آستان قدس رضوی در خزانه مبارک امام رضا (ع) نگهداری می شود. این قالی ها که در لاهور توسط استادان ایرانی بافته شده دارای کرک بسیار ظریف و تار و پودی از ابریشم است و از حیث رنگ آمیزی و ظرافت در جهان بی مانند می باشد .

شاه عباس کبیر نیز به واسطه عشق و علاقه به صنعت قالی بانی ایجاد مکتب بخصوصی در قالی بافی شد. طبق گزارش سفرنویسان اروپایی از ایران، شاه عباس کارخانه های متعددی در شهرهای مختلف ایران دائر کرده بود که پارچه های ابریشمی، شال و قالی های نفیس در آنها تولید می شده است که علاوه بر تامین احتیاجات دربار به اروپا نیز صادر می شدند. در زمان محاصره اصفهان به دست افغان ها، فنون بافت پارچه های زربفت ابریشمی به کلی از بین رفت و با سقوط سلسله صفوی تمام این کارگاه ها هم از بین رفتند.

● افشاریه

~ از لحاظ مقوله هنر فرش‌بافی، آنچه از این دوران به یادگار مانده است تصویر نادر شاه افشار است که روی یک قالی بزرگ با طرح شاه عباسی نشسته است. این تصویر در موزه ویکتوریا و آلبرت در لندن نگاهداری می‌شود.

● زندیه

~ مدارکی مبنی بر توسعه هنر قالی بافی در دوران زندیه موجود نیست. تصویر بسیار بزرگی از کریم خان زند که بعد از وفات او نقاشی شده است موجود است که او را نشسته بر قالیچه‌ای کوچک نشان می‌دهد. البته کوچکی قالیچه نمایانگر ساده‌زیستی وی در دوران حیاتش است و ارتباطی به رونق فرش بافی در آن دوران ندارد

● قاجار

~ در دوران حکومت آغا محمد خان قاجار شاهد رونق مجدد هنر فرش و قالی‌بافی در ایران هستیم. یک تخته فرش 15 متری 60 رج بافت تبریز با نقشه سراسری خشتی به ابعاد 4.25×3.56 در موزه فرش ایران نگهداری می‌شود که دارای کتیبه‌ای به این شرح است " فرمایش زواران و کارگاه کهنمویی 1220-1224 " هم‌چنین یک تخته فرش تمام ابریشم نیز به ابعاد 2.61×2.81 متر در موزه مزبور وجود دارد که عبارت " فرمایش شاهزاده ولیعهد قاجار محمد میرزا 1248 " در کتیبه آن دیده می‌شود. این فرش در آذربایجان و دو سال قبل از وفات فتحعلی شاه یافته شده است. در دوران ناصرالدین شاه ، شواهد بسیاری بر رواج قالی‌بافی گواهی دارد. در موزه آستان قدس رضوی یک قطعه قالی راور کرمان، دارای کتیبه‌ای با ذکر تاریخ 1286 ه. ق موجود است. همچنین در سفرنامه ناصرالدین شاه به سال 1287 ه. ق به علاقه وی به قالی و قالی‌بافی اشاره‌هایی شده است. تولید و صادرات فرش در زمان ناصرالدین شاه قابل توجه بوده است.

~ در اوایل قرن چهاردهم ق.ه (اواخر قرن 19 میلادی) تولید قالی در ایران گسترش یافت و به تدریج به آن چنان وسعتی رسید که تا امروز بخش مهمی از صادرات غیر نفتی ایران را تشکیل بدهد. سالهای آخر قرن 19 میلادی و اوایل قرن بیستم را باید دوره احیا و اعتلای فرش ایران به همت تاجران تبریز دانست. به دنبال رشد روزافزون تقاضاها، توسعه کارگاه‌های قالی بافی ضرورت یافت. به این ترتیب زنجیره تولید کارگاه‌های قالی بافی نه تنها در تبریز و آذربایجان بلکه در اراک (فراهان)، کرمان، مشهد و کاشان نیز گسترش یافت. کیفیت قالی‌ها در مقایسه با اواسط قرن 19 م بیشتر شد و تولید فرش با پشم مرینوس منچستر موجب شهرت قالی کاشان شد. در این دوره حدود 1500 دستگاه دار قالی در کاشان دایر بود. قالی‌های تولیدی در آذربایجان و همدان بیشتر از طریق استانبول به آلمان و انگلیس صادر میشد و قالی‌های سلطان آباد (اراک) و کرمان از طریق بندر عقبه و بندر عباس به آمریکا فرستاده می‌شد.

~ در دهه‌های پایانی قرن نوزدهم، تولید کنندگان لایقی مانند استاد حسین کرمانی و استاد ابوالقاسم کرمانی در کرمان به تولید فرش اشتغال داشتند. در سال‌های آخر قرن نوزدهم، تقاضا برای قالی کرمان بسیار افزایش یافت و توسعه سریع قالی‌بافی در این استان را موجب شد. اوج محبوبیت قالی کرمان در دهه‌های اول قرن بیستم بود. از این سال‌ها به بعد تولید و صادرات قالی به همت تجار تبریزی در کرمان آغاز شد. وقوع جنگ جهانی دوم از عوامل رکود صنعت فرش بین سال‌های 1935 تا 1945 میلادی بود. در اواخر قرن نوزدهم و نیمه نخست قرن بیستم میلادی طراحان زبده و استادکاران بافنده بی‌شماری فعالیت داشتند. در کرمان طراحان بسیاری نظیر محسن خان شاه‌رخی، حسن خان شاه‌رخی (پسر محسن خان)، هاشم خان شاه‌رخی (نوه محسن خان)، احمد خان، زمان خان، شیخ حسین، کربلایی محمد علی، شیخ رمضان میرسرجانی، علی محمد کاشی، علی رضا، رضا بهره‌مند، اکبر بهارستانی، علی اکبر فدایی، عباس سروری، احمد کیوان و علی صوتی و بافندگانی نظیر استاد حسین کرمانی، استاد ابوالقاسم کرمانی، استاد علی کرمانی و سلطان فرش ایران محمد بن جعفر (محمد ارجمند) نام فرش کرمان را بلند آوازه کردند.

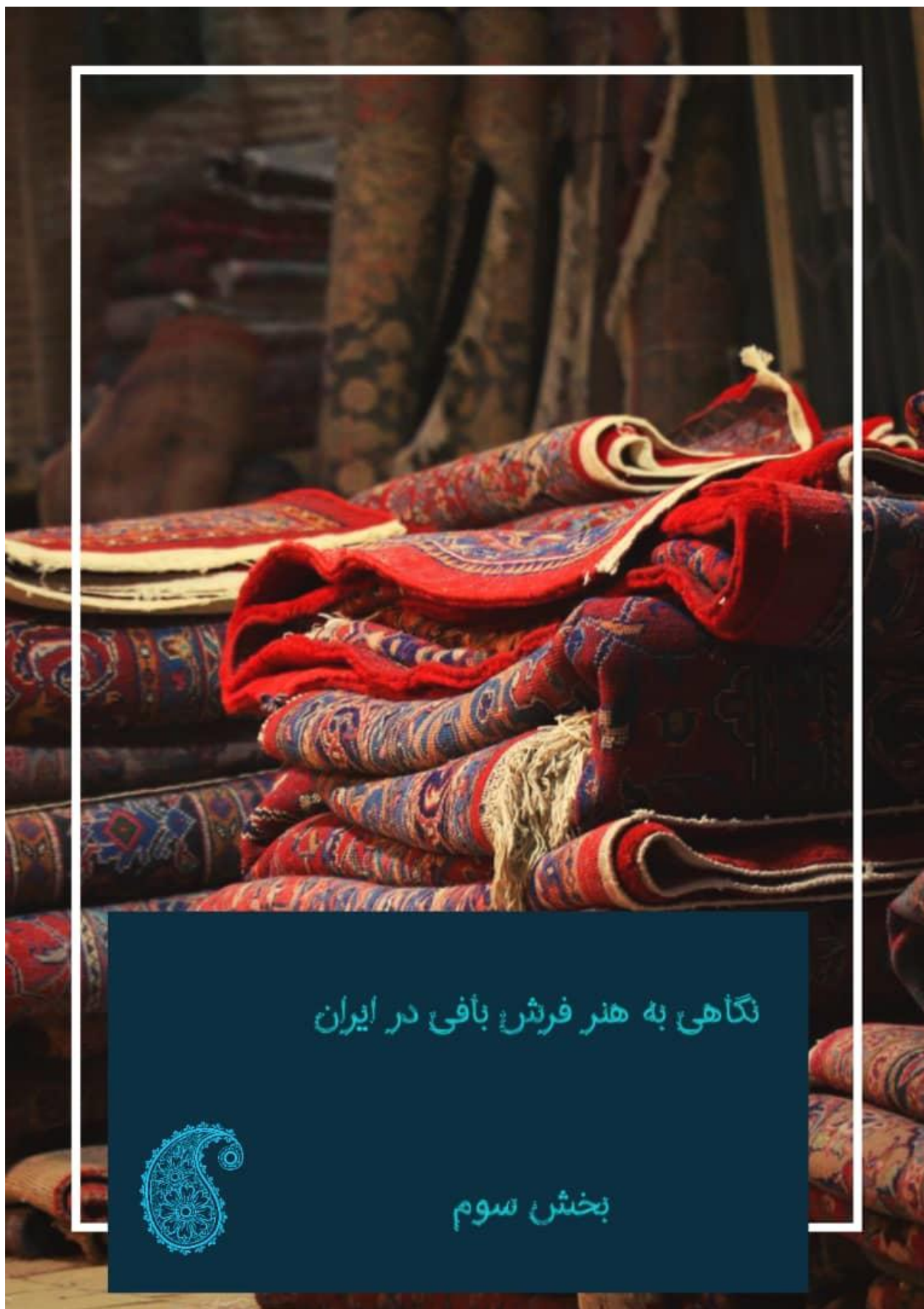

~ در اصفهان، حمایت ظل السلطان، فرزند ناصرالدین شاه در اواخر قرن نوزدهم موجب احیای مجدد فرش را فراهم کرد. تولیدات شهر اصفهان در اواخر قرن نوزدهم و نیمه اول قرن بیستم میلادی محدود بود اما برخی از آنها از نظر حفظ اصالت طرح‌های شاه عباسی در ردیف اول قرار دارند. از طراحان این دوره اصفهان می‌توان به استاد میرزا نقاش، حاج میرزا آقا امامی، حسین مصورالملک، عیسی بهادری، رستم شیرازی و احمد ارچنگ و بافندگانی نظیر عبدالرحیم شورشی و مجنونی (پدر استاد حکمت نژاد، طراح و بافنده معروف فرش) و مهدی حقیقی و رضا صیرفیان و محمود اکبراف و خورد آزاد و جمعی دیگر اشاره کرد.

تاسیس هنرستان دولتی در سال 1315 ش در اصفهان به سرپرستی عیسی بهادری موجب تربیت طراحان و هنرمندان در بسیاری از رشته‌های هنری به ویژه طراحی فرش شد. استاد محمود فرشچیان، عباسعلی پورصفا، هوشنگ جزی زاده و رستم شیرازی از فارغ التحصیلان این هنرستان هستند. در این سال‌ها در مشهد: محمد عمو اوغلی، عبدالمحمد عمو اوغلی، علیخان عمو اوغلی، محمد ابراهیم مخبل باف، علی آقا خامنه‌ای، عباسقلی صابر و خدیوی در کاشان: ملا محسن محتشم و محمد دبیر الصنایع در نایین: فتح اله حبیبیان به تولید فرش اشتغال داشتند.

نگاهی به هنر فرش بافی در ایران

بخش سوم

~ در تبریز طراحان ورزیده‌ای همچون استاد ابراهیم رضایی، استاد خیابانی و استاد عماد و تولیدکنندگان لایقی همچون حاج جلیلی، یوسف و عبدالله قالیچی، صدقیانی، دیلمقانی، طباطبایی، ممقانی، محمود اف، تهرانچی و دیگران به تولید و تجارت قالی مشغول بودند. در اواخر سلطنت ناصرالدین شاه و به ویژه در زمان حکومت مظفرالدین شاه، ورود رنگ‌های جوهری (شیمیایی) و کاربرد آن در رنگرزی رواج یافت که البته مصرف این گونه رنگ‌ها در کرمان با تاخیر بیشتری نسبت به دیگر شهرها آغاز شد.

پس از جنگ جهانی اول صنعت قالی بافی با تنزل نسبی مواجه شد و دوباره در سالهای دهه 30 قرن بیستم میلادی رونق گرفت و تا شروع جنگ جهانی دوم این رونق ادامه داشت. مجدداً در طول جنگ جهانی دوم این صنعت به رکود کشیده شد.

در سال 1309 ه.ش موسسه قالی زیر نظر وزارت صنایع و به سرپرستی حسین طاهرزاده بهزاد ایجاد شد و سپس به صنایع قدیمه تبدیل شد. در سال 1314 شرکت فرش ایران تاسیس شد و امکانات بسیاری به منظور تولید قالی در اختیار این شرکت قرار گرفت.

~ در بهمن ماه 1356 نیز موزه فرش ایران افتتاح شد. در این موزه بیش از 1500 تخته قالی از قرن نهم هجری قمری تا دوره معاصر نگهداری می‌شود. در مجموعه فرش های وقفی موجود در باغ موزه نگارستان که توسط آقای مهندس غلامعلی ملول در اسفند ماه سال 1397 به این مجموعه اهدا و افتتاح شده است نیز می توان کار استادانی همچون حسین کرمانی، علی کرمانی، محمد ابن جعفر، حکمت نژاد (مجنونی) و زهراسینی (مادر مهندس ملول) را مشاهده نمود.

● اصطلاحات فنی رایج در هنر فرش بافی

~ چنانکه رنگ‌های متفاوت به کار رفته در یک آرایه را با کشیدن خطوطی از هم جدا کنیم (مرز بین خط‌های مختلف را خط‌کشی کنیم) شکلی حاصل میشود که به آن طرح آرایه می‌گویند. طرح هر آرایه شکل یا فرم آن را نشان می‌دهد. اگر مرز بین رنگ‌های مختلف به کار رفته در یک فرش را خط‌کشی کنیم شکلی حاصل می‌شود که به آن طرح فرش می‌گویند. ترسیم طرح، اولین مرحله تهیه نقشه فرش است. طرح فرش به دو دسته طرح شکسته و طرح منحنی تقسیم می‌شود.

حاشیه فرش: حاشیه فرش خود از بخش‌های مختلفی به نام‌های: ساده باف، خطوط جدا کننده (میله و زنجیره)، طره‌ها (حاشیه‌های باریک) حاشیه اصلی (حاشیه پهن) تشکیل می‌شود. پهنای حاشیه یک ششم عرض فرش است

● متن فرش

به بخش میانی فرش که با حاشیه‌ها احاطه می‌شود متن فرش می‌گویند. طرح متن هر فرش را طرح آن فرش می‌نامند. عمدتاً طرح‌ها را در چهار گروه اصلی طبقه‌بندی می‌کنند. طرح‌های مرکزی (لچک ترنج، ترنجی، خورشیدی تکراری)، طرح‌های سراسری (افشان، خشتی)، طرح‌های یک طرفه (گلدانی، محرابی، درختی، محرابی گلدانی، محرابی درختی)، طرح‌های تصویری (ابنیه تاریخی، مشاهیر و سلاطین، تابلویی، داستانی). نقشه‌های معروف هر یک دارای نامی ویژه‌اند و گاهی نام آنها ربطی به طرح و آرایه آنها ندارد. نقشه‌های معروف به این شرح‌اند: شیخ صفی، جوشقان، محرمات، شکارگاه، حاج خانمی یا ناظم، سبزی کار، خاتم شیراز، چهار فصل، مینا خانی، بته میر، گل فرنگ مستوفی، باغی، بازو بندی و بته کردستان

● آرایه‌های فرش

از آرایه‌های فرش می‌توان به شاه عباسی (گل‌های لاله عباسی، گل‌های گرد عباسی، غنچه‌های عباسی، برگ، گل‌های مرکب اسلیمی اشاره کرد

● الیاف مصرفی در قالی:

پشم، پنبه، ابریشم

● سافتمان فرش

ساختمان فرش از سه جز تشکیل شده است: چله (چله رو، چله پشت)، پود (پود ضخیم، پود نازک)، گره (نیم گره پشت، نیم گره رو). همچنین می توان گفت ساختمان فرش از دو بخش اصلی شامل پرز و شالوده و دو بخش فرعی شامل گلیم باف و شیرازه تشکیل شده است.

چله فرش: نخ های چله استحکام و یکپارچگی فرش را در جهت طول آن تامین می کنند. جنس نخ چله در بیشتر فرش های نفیس ابریشمی است.

پود ضخیم: قطورترین جز ساختمان فرش است. یکی از مهم ترین وظایف پود ضخیم تامین استحکام و یکپارچگی فرش در جهت عرض آن است. تمام نیروهای وارده در جهت عرض فرش را پود ضخیم تحمل می کند.

پود نازک: به دور تارهای چله رو و چله پشت می گردد و آنها را در میان می گیرد. پود نازک باید با دقت و حوصله کار شود چرا که اگر بیش از حد شل باشد از پشت فرش بیرون میزند و اگر محکم کشیده و شانه شود بلافاصله موجب از بین رفتن خط ضربداری می شود.

گره: انواع گوناگونی دارد اما مهم ترین آنها گره ترکی و گره فارسی است گلیم باف: از بالا و پایین فرش به ارتفاع چند سانتی متر گلیم بافی می شود که وظیفه مهم آن جلوگیری از لق شدن و از هم پاشیدن گره های فرش است و جنبه تزیینی هم دارد. شیرازه: شیرازه به شکل مفتولی محکم از جنس مواد مصرفی در قالی است که در طرفین و خارجی ترین قسمت فرش به عنوان محافظ و نگهدارنده فرش عمل میکند.

پایگاه خبری اطلاع رسانی فرش ایران (carpetour.com)
تقوی، عابد. بازخوانی تحولات تجاری صنعت فرش
در عصر صفوی. فصلنامه علمی پژوهشی انجمن علمی
فرش ایران (گلجام). شماره 12 (1388)
کمندلو، حسین. تاریخ فرش بافی در گستره جغرافیای
تاریخی شهرهای خراسان در سده‌های اولیه اسلامی.
پژوهش نامه خراسان بزرگ. سال پنجم. شماره 15
(1393)

مرکز ملی فرش ایران (incc.ir)
ملول، غلامعلی. بهارستان دریچه ای به قالی ایران.
انتشارات زرین و سیمین. تهران (1385)

